

DVA PRIMJERA ODNOSA AUSTRIJSKIH VLASTI PREMA UMJETNINAMA U PRVOJ POLOVINI XIX ST. U DALMACIJI I ISTRI

Vjekoslav Maštrović

Naša je jadranska obala bila nekad mnogo bogatija pokretnim umjetninama nego je to danas. Te umjetnine su se legalno i ilegalno (ovo posljednje više) odnosile stoljećima. Posljedice se vide: osiromašio je naš fond pokretnih kulturnih spomenika.

Kad bi se ispitali ti slučajevi, barem oni što se mogu utvrditi preko arhivske građe (iako to nije sve), došlo bi se do dragocjenih podataka, a i upotpunilo bi se znanje o stanju i broju naših umjetnina u prošlosti. Osim toga, rezultati takva rada omogućili bi da se katkad nešto i vrati tamo gdje mu je mjesto.

Iznijet ćemo jedan primjer iz ranog početka prošlog stoljeća o odnošenju umjetnina iz hrvatskih primorskih pokrajina Dalmacije i Istre.

U provođenju leobenskih preliminara i zatim ugovora u Campoformiju 17. listopada 1797. godine, koji je sve tajne uglavke potvrdio, Austrija je dobila, među ostalim, Dalmaciju i Istru. Nakon okupacije, koju je izvršio general Mato Rukavina,¹ Austrija je preko komesara počela provoditi novo upravno i sudsko uređenje Dalmacije.

Kako se bečkom dvoru nije svidjela politička djelatnost generala Rukavine, u kojoj se isticala potreba sjedinjenja Dalmacije s ostalom Hrvatskom, centralistički orijentirani šef bečke vlade Johann Thugut oduzima Rukavini građansku upravu pokrajine.

Niže se nekoliko civilnih komesara: Raimund Thurn (1797—1799), Giambattista Rinna (1799—1802), Francesco Maria di Carneio-Steffaneo (1802), Petar Goëss (1802—1804), te posljednji Tommaso Brady (1804—1806) koji je postavljen za prvog namjesnika Dalmacije.

Nas zanima rad komesara Carneio-Steffanea, koji je trajao najmanje, nepuna četiri mjeseca, od veljače do svibnja 1802. godine.² To je vrijeme bilo dovoljno da nam pokupi iz Dalmacije brojne pokretne umjetnine i i otpremi ih u Beč. Većina je upućena u kraljevski dvor. Isto je tako prije toga (1801. god.) postupao u Istri.

Carneo-Steffaneo je dvorski čovjek koji nije imao glavni zadatak da pridonese novom upravno-političkom uređenju Dalmacije nego da pregleda obje krunovine glede umjetnina, te da ih što više prigrabi i otpremi u Beč.

Očito je sve to bilo u dogovoru s bečkim dvorom, dvorskom kancelarijom, napose s kraljem Franjom II, čiji je on bio čovjek.

Bogat je fond bečkog arhiva (Dvorski tajni arhiv), napose onog što se odnosi baš na Carneo-Steffanea, pa bi ga bilo vrijedno temeljito pregledati i napose utvrditi njegovu ulogu u vezi s odnošenjem umjetnina iz Istre i Dalmacije.

No i letimičan uvid u Steffaneova pisma i izvještaje ukazuje na njegovu štetnu aktivnost u tim našim pokrajinama. Ujedno se vidi da je bio veliki dodvorica, lukava i pokvarena osoba, a prema nižima zlopamtilo i osvetoljubiv. U Dalmaciji se koristio svojim položajem i utjecajem na bečkom dvoru.

Steffaneo je slabo sudjelovao u upravi Dalmacije, a gotovo nikako u političko-upravnoj reorganizaciji. Sjećat ćemo ga se samo po tome što je iz Dalmacije i Istre slao u Beč brojne pokretne umjetnine koje su većim dijelom dospjele u kraljevski dvor. On i nije ništa radio bez sporazuma s kraljem Franjom I, koji je želio samo napuniti kraljevske zbirke a da zato ne potroši krune iz državne blagajne, jer je bio poznat kao škrtica. Steffaneo je udovoljavao kraljevim željama i slao s terena »darove«.

Usputnim arhivskim pregledom utvrđeno je da je Carneo-Steffaneo slao umjetnine u Beč u posebnim sanducima.

Tako je u veljači 1802. godine otpremio *devet sanduka* u kojima su se nalazile pokretne umjetnine, i to slike i kipovi.³ Među njima su bila dva sanduka kipovi iz Solina, ali Steffaneo o njima ne piše pobliže. Najvjerojatnije se radi o rimskim kipovima.

Ta je pošiljka, za koju postoji arhivska potvrda, upućena preko Trsta u Beč.

Sarneo-Steffaneo u pismima caru ističe da mu umjetnine šalje na dar.⁴ Time se želi dodvoriti i ujedno istaći kako narod Istre i Dalmacije voli svog vladara, te mu šalje poklone preko njega. Slična su pisma upućena i predsjedniku Akademije znanosti i umjetnosti u Beču.

Ni građani ni ustanove naših primorskih pokrajina u to doba nisu dobrovoljno pristajali na te darove. U zadarskom Historijskom arhivu, koji čuva i spise iz prve austrijske vladavine, pa tako i vrijeme boravka Carneo-Steffanea u Dalmaciji i u Zadru, nema traga o slanju umjetnina kralju Franji I preko komesara ili da se možda radi o darovanjima samome komesaru. Vlasnici umjetnina nisu ih nikome besplatno davali, nego ih je komesar Carneo-Steffaneo uzimao.

Iz bečkih arhivskih podataka se vidi, na primjer, da je među primljenim umjetninama, koje je Carneo-Steffaneo slao u Beč, bila i slika iz Pirana⁵ o boju cara Fridriha Barbarosse s Mlečanima. Steffaneo piše kralju neistinu time što ističe da je tu sliku dobio osobno na poklon od piranskih plemića u znak zahvalnosti, te je sada šalje svome caru na dar. Drugi izvori, međutim, otkrivaju da je slika bila pred četiri godine, dakle 1798. godine, dopremljena u sanduku u Trst gdje ju je Steffaneo našao.⁶

Da bi se prikrio pravi način stjecanja pojedinih umjetnina, Steffaneo šalje i neke potvrde da su umjetnine darovane.

Dvorski čovjek Carneo-Steffaneo izvršio je u kratko vrijeme svog obilaska Istre (1801) i komesarijata u Dalmaciji (1802) specijalni zadatak. Taj je bio u tome da neke pokretne umjetnine iz tih naših pokrajina uzme oblikom koji mu se čini najprikkladnijim, i pošalje kraljevskom dvoru odnosno kralju Franji II kao znak narodne pažnje ili pojedinih osoba, a najviše u stvari od njega samoga, i tako kompletira dvorske umjetničke zbirke. Zapravo, to je bila obična pljačka umjetnina s našeg područja koju je Carneo-Steffaneo nastojao lukavo provesti, odnosno pravi čin spretno prikriti.

Time smo upoznali jedan od načina odnošenja pokretnih umjetnina s našeg područja od organa austrijskih vlasti, što je dovelo do znatnog osiromašenja našeg likovno-umjetničkog fonda.

Drugi slučaj, koji se zbio nakon više od četiri decenija u istoj monarhiji, upoznaje nas s propisom od 1849. godine, koji je na prijedlog svoje vlade izdao sam car i kralj, tada mladi Franjo Josip I, a odnosi se na zaštitu umjetničkih slika koje su nabavljene (možda i ukradene) u Italiji i Vatikanu i tako dospjele raznim putevima na austrijsko državno područje, uključujući sve krunovine, pa tako i krunovinu Dalmaciju.

Određena politička i vojna previranja u prvoj polovini prošlog stoljeća, posebice četrdesetih i pedesetih godina, dovela su i do stanovitog prometa umjetnina s Apeninskog poluotoka, osobito iz sjeverne i srednje Italije.

Zabrinutost je povećana kad su umjetnine raznim akcijama nestajale iz muzeja (»sabravanja«) te odnešene izvan granica tadašnje Italije. Vlade, odnosno organi upravljanja tadašnjih talijanskih državnica srednje i sjeverne Italije, uputile su evropskim zemljama predstavke s molbom da se suzbije promet umjetnina — slika — takve provenijencije. Ako se slike pronađu, neka se vrate vlasniku odnosno ustanovi kojima su oduzete. Tako je postupila i papinska država uz osobnu intervenciju pape.

I Austrija je primila takve predstavke, te je u povodu toga poduzela sa svoje strane određene upravne mjere.

Car i kralj najprije je o svemu tome konzultirao svoje ministarsko vijeće (»Vrhni Dvorani« = »Consiglio dei Ministri«), a zatim je izdao u Olooucu, gdje je tada boravio, 21. ožujka 1849. godine naredbu o *zabrani svake prodaje* umjetničkih slika (»svaka prodaja zanatotvornih opravah tkojemudraga slike«) koje su »dignute iz opchenih Sabranjah«, dakle muzeja Rima, Firenze i Mletaka, te iz javnih zbirki Vatikana. Odluka se odnosi na cjelokupno područje austrijske monarhije (»Obkruwxju Austrianske Cesarovine«).

Ta se zabrana tiče svih oblika prometa umjetnina, tj. i unošenja u zemlju navodnog novog vlasnika (»oli uniti ih«), iznošenja iz nje (»oli izniti ih«) i čak samo prenošenje u drugu zemlju (»oli priniti ih u drugu darxavu«).

Ističe se da je *zabranjeno* »osobitom kipu«, dakle austrijskom građaninu, *kupovati takva umjetnička djela* (»takove oprav«). Uz to se odmah daje uputa za postupak ako se umjetnine pronađu.

Organi vlasti moraju ih zaplijeniti (»uzeti u zadržavanje«) bez obzira na to gdje su nađene (»gdigodirbi se nasle takove oprave«), a da pri tome dotadašnji držalac odnosno kupac (ili navodni kupac) nema pravo tražiti bilo kakvu naknadu (»bez da moxe kupaovac pitati za njih ikakvo nakladjenje«). Upravni će organ umjetninu sačuvati i »na svoje vrime povratiti ih onomu, komu se pristoj«. Svakako pošto se temeljito ispita pravo vlasništva na nađenu umjetninu.

Prikazanu je naredbu ministarsko vijeće (vlada) objavilo u Beču 24. ožujka 1849. godine⁷ s oznakom prezimena osmorice carskih ministara: Schwarzenberg, Stadion, Bach, Krauss, Kordon, Bruck, Thinnfeld i Kulmer, — te je poslalo na znanje i mjerodavno oglašenje svim vladama krunovina. Njihov je tekst bio, prema tadašnjoj praksi, samo na njemačkom jeziku.

Dalmatinska je vlada preko vršioca dužnosti namjesnika Mihovila Strasolda⁸ objavila tu naredbu 10. travnja 1849. god. pod brojem 567 p.⁹ kao »Oznanjenje« — »Notificazione« na hrvatskom i talijanskom jeziku.¹⁰

Uvodno toj naredbi austrijska vlada ističe motive koji nukaju da se propisi donesu. Među ostalima navodi: »...imajuchi takojer na sardcu opchenu korist ljudskoga naroda, i njegovo naučenje, zapoznalo je, da je Njegova duxnost opriti se odsično takovom načinu sabiranja, koi čini sramotu jednom narodu, koi ljubi postenje i pravicu...«

S tim se slažemo. Ali istodobno znamo ne samo za prvi slučaj iz 1802. godine koji smo ovdje iznijeli, nego i za niz drugih primjera kada su austrijske vlasti skupljale i odnosile razne pokretne umjetnine i predmete naše kulturne baštine, uključujući rukopise i knjige, te sve prenijeli u Beč, odakle nisu do danas vraćeni.

Dodajemo da je bilo službenih sabirnih akcija preko organa uprave. Slalo se uredovne okružnice kojima se pozivalo na sakupljanje i slanje u Beč npr. starih knjiga i rukopisa. Mnogi pokorni službenici, a većina je bila stranog porijekla, udovoljavali su tim dopisima koji su imali značaj naredbe. I tako su predmeti iz našeg kulturnog blaga dospijevali u Beč i tamo ostajali.

A jedan narod »koi ljubi postenje i pravicu«,¹¹ kako se ističe, treba tuđe da vrati.

BILJEŠKE

¹ O radu generala Mate Rukavine (1737—1817) v. *Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb 1959, JAZU, 21—23.

² Prije dolaska u Dalmaciju obilazio je po Istri od rujna 1801. god. kad je stigao u Trst, a tek u veljači iduće godine stiže u Zadar.

³ Državni arhiv (Staatsarchiv) u Beču, KFA, fasc. 25 i 28. Steffaneovi dopisi iz veljače 1802. god.

⁴ Ibidem.

⁵ Slika je nekad bila u gradskoj vijećnici u Piranu, odakle je odnešena.

⁶ Thurnova pisma Thugutu. Arhiv Ministarstva unutarnjih poslova (Archiv Ministerium des Innern), u Beču, III, A, 4, 169, str. 537; Historijski arhiv u Zadru, Spisi I. Austrijske vladavine 1797, fasc. II, br. 24, pisma od 11. i 15. kolovoza 1797.

⁷ Ispod naredbe je označeno: »Dano u Beču na 24 Oxujaka 1849.«

⁸ Ispod teksta je otisnuto: »U Zadru na 10 Cvitnja 1849. Mihovil Knez Stralsoldo Dvorni Vichnik, i Ces. Kr. Parvovlastja Vladanja Opravitelj.«

⁹ Hist. arhiv u Zadru, Št. sv. 27, br. 160. Oznanjenje čuva i Historijski arhiv u Rijeci u zbirci oznanjenja pod signaturom K 3, kut. 19.

¹⁰ Oznanjenje je dvostupačno i dvojezično: desno je hrvatski, a lijevo talijanski jezik. Ispod talijanskog teksta je navedno: »Zara 10 Aprile 1849.« i oznaka savjetnika Stralsolda. Iznad oba teksta po sredini nalazi se tadašnji austrijski grb.

¹¹ Cit. proglas od 10. travnja 1849. HAZd, Št. sv. 27, br. 160.

(Austrijski državni grb)

NOTIFICAZIONE.

Sua Maestà l'Imperatore, considerando che le misure, parte già poste in opera, e parte in prospettiva, dai governi rivoluzionari dell'Alta Italia e dell'Italia centrale, e segnatamente dai governi rivoluzionari repubblicani in Venezia e Roma, riguardo la vendita e il trasporto all'estero de' tesori artistici che si trovano in quei musei, Le impongono il dovere di opporsi decisamente a siffatte misure, di spogliazione, indegne d'una nazione che ami L'onore e il diritto, per quanto queste dovessero essere effettuate anche nel territorio dell'Impero, non solo avuto riguardo alla dispersione, che rapporto a Venezia, minaccia una proprietà nazionale austriaca, indi alla protesta legale del Santo Padre, nonchè in generale partendo dal punto di vista dell'interesse, dell'umanità e della coltura di essa; verso proposta del Consiglio dei Ministri, si compiacque di ordinare, con Sovrana Risoluzione in data di Ollmütz 21 marzo a. c. quanto segue:

E proibito incondizionatamente nel territorio della Monarchia austriaca ogni traffico con oggetti d'arte comunque conformati, i quali provengano dalle pubbliche collezioni del Vaticano e dei musei in Roma, Firenze e Venezia, e apcialmente anche in via d'importazione, d'estrazione o di transito.

Si ammonisce colla maggior serietà ciascuno dall'acquisto di siffatti oggetti, e si ordina che ogni qual volta questi fossero per rinvenirsi debbano essere raccolti dalle Autorità senza qualunque pretesa del proprietario di esserne indennizzato, sequestrati e tenuti in custodia a fin di restituirli a suo tempo.

OZNaNJENJE.

Njihovo Veličanstvo Cesar, videchi odluke, koje dio bihu, a dio su za biti izvarssene od uzbunjenih Vladanjah gornje i sridnje Italie, a navlastilo ad uzbuniteljnih skupovladanjah u Mletcim, i u Rimu s obzirom na prodavanje i prinesenje u inostranska mista onog zanatovrnog blaga, koje se u njihovim Sabranjim nahodi; videchi da se s' time, s' obzirom na Mletke, razparsaje ono imanje, kojese austrijskoj narodnosti pristoji, a da se, s' obzirom na Rim protivi onom zakratljivom Opovidjenju, koje učini S. Otac Papa; imajuchi takojer na sardcu opchenu korist ljudskoga naroda, i njegovo naučenje, zapoznalo je, da je Njegova duxnost opriti se odsično takovom načinu sadiranja, koi čini sramotu jednom narodu, koi ljubi postenje i pravicu, i zato, sa koliko bi ova stvar mogla biti učinjena i u Obkruxju Cesarovine, čuvsu prie svit svojih Vrhnih Dvoranih, dostojalo se je s' Naredbom podanom u Holomoucu na 21. Oxujka t. g. narediti koliko slidi:

Zabranjena je u sve i po sve u Obkruxju Austrianske Cesarovine svaka prodaja zanatovrnih opravah tkojemudrago slike, koje bi bile dignute iz opchenih Sabranjah koja su toliko u Vatikanu, koliko u drugim Sbericam u Rimu, Florenci, i u Mletcim, navlastito ako bi se radilo oli uniti ih u svoju, oli izniti ih iz svoje, oli prinitih u drugu darxavu.

Zabranjeno je svakom osobitom kipu kupiti takove oprave, s' naredbom da gdigodirbi se nasle takove oprave, budu od Vlasti uzete u zadarxanje, bez da moxe kupaovac pitati za njih ikakvo nakladjenje, i budu shranjene za na svoje vrime povratiti ih onomu, komu se pristojee.

Questa suprema risoluzione viene recata a cognizione generale in seguito ad ordine Sovrano.

Vienna 24 marzo 1849.

Il Consiglio de' Ministri:

Schwarzenberg m. p. — Stadion m. p. — Bach m. p. — Krauss m. p. — Cordon m. p. — Bruck m. p. — Thinnfeld m. p. — Kulmer m. p.
N. 567 p.

La premessa Notificazione dell'Eccelso Consiglio de' Ministri abbassata in originale tedesco dal Sig. Ministro dell'Interno col dispaccio 29 Marzo viene con ciò portata a pubblica notizia in questa Provincia.

Zara 10 Aprile 1849.

MICHELE Conte di STRASOLDO
Consigliere Aulico ed Amministratore
della Presidenza Governativa.

Ova Cesarska Naredba prinosi se na opcheno znanje po zapovidi istog Ces. Veličanstva.

Dano u Beču na 24 Oxujaka, 1849.

Vrhni Dvoranski Vichnici

Schwarzenberg s. r. Stadion s. r. Bach s. r. Krauss s. r. Kordon s. r. Bruck s. r. Thinnfeld s. r. Kulmer s. r.

Br. 567 p.

Ovo pridstavljeno Oznanjenje Vicha Vrhnih Dvoranih poslano u nimačkom jeziku od Gosp. Vrhnog Duoranina za udarxavne posle s' Opovidjenjem 29. s. p. Oxujaka, proglašuje se s'ovime u ovoj Darxavi.

U Zadru na 10 Cvitnja 1849.

MIHOVIL Knez STRASOLDO
Dvorni Vichnik, i Ces. Kr. Parvovlastja
Vladanja Opravitelj.

TWO CASES DEMONSTRATING THE ATTITUDE OF AUSTRIAN AUTHORITIES TOWARDS THE OBJECTS OF THE ART IN DALMATIA IN THE EARLY 19th CENTURY

By Vjekoslav Maštrović

The quantity of objects of cultural and artistic significance in Dalmatia would, according to the author, be considerably larger than it actually is if such objects had not been taken out of the country either in the legal, or ... what is worse ... even in an illegal way.

The present paper deals with two entirely different aspects of transfer of such objects: the one involving the exportation of objects of artistic value by the Imperial administration of the then Austrian Kingdom of Dalmatia, organized in 1802; and the second the attempt of the Imperial authorities to reconstitute, in 1849, the paintings that had been brought from the northern and middle Italy.

In connection with the first case, the author points out that the Imperial Commissaire Francesco Maria de Carneo-Steffaneo had collected in Dalmatia and Istria, within five months, a number of transportable objects of art. The research made by the author in the archives shows that the Commissaire had delivered nine cases full of such objects to the then Emperor Francis II in Vienna. Two of those nine cases contained Roman statues excavated at Salona; there was also a painting of the battle fought between the troops of the Republic of Venice and the Emperor Frederick Barbarossa. An analogous collection was also sent from Istria, and everything was fictitiously represented as »donations«. The avaricious Emperor Francis II seized everything.

As far as the activities of Carneo-Steffaneo are concerned, the secret archives at the Imperial Court in Vienna should be consulted.

The other, completely different case, deals with the restitution of foreign objects of art which were at that time held in Vienna. Owing to the growing unrest and threatening war, the Italian states were not considered sure in the fifties, and a number of objects of art were brought to Austria — from Rome, the Vatican, Florence and Venice. By the Imperial decree dated March 21, 1849, such practice was further forbidden and both trade and transfer of artistic objects were thus made impossible. The decree was proclaimed in Dalmatia in two languages — Croatian and Italian — on April 10th, 1849.

The introductory part of the proclamation contains the explanation why such trade has been forbidden. The objects of art were not to be exported, it stated, as »this is a shame for a law-abiding nation«, and foreign objects of artistic value, which had been taken away and held in Vienna at that time, had to be restituted. This also referred to similar objects provenient from Dalmatia and Istria.